

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 94(=1.477)Н73

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/3.40>

Проскурова С.В.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Городниченко І.С.

Придунайська філія

Міжрегіональної Академії управління персоналом

НІМЕЦЬКІ КОЛОНІЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ПОКОЛІННЯ

Актуальність статті визначається багатонаціональністю нашої держави та потребою формування українського суспільства на засадах толерантності. Розбудова України як демократичної, правової та мультикультурної держави вимагає консолідації українського суспільства на принципах мирного та терпимого співіснування різних соціальних груп. Реформація вищої ланки державної системи освіти передбачає пошук інноваційних підходів до організації освітньо-виховного процесу, розроблення нових стандартів мислення майбутніх фахівців у царині історії та етнології. У публікації висвітлено історію проблематики міжнаціональних відносин, міжетнічної конфліктності та взаємодопомоги між представниками титульного етносу на німецькими колоністами. Втім, толерантність є визначальною умовою гармонійних взаємовідносин та ефективної діяльності в полікультурному світі. Саме тому проблема формування міжетнічної толерантності набуває виняткової актуальності.

Отже, представлена стаття присвячена історіографії проблем німецької етнічної групи на теренах нинішньої Кіровоградщини у XVIII–XXI століттях: від німецької колонізації колишнього Єлисаветградського повіту Херсонської губернії в умовах російської імперської національної політики становища німецької меншини в умовах радянської тоталітарної національної політики до проблем міжетнічної взаємодії в умовах Української державності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури доведено важливість формування міжетнічної толерантності як однієї з визначальних складових частин національної самоідентичності українців.

У статті презентовано віхи взаємодії німців та українців протягом XVIII–XXI століть на теренах української держави та визначено потенційні можливості формування історичної пам'яті двох народів, а також дискусійні теми спільної історії, що потребують підвищеної уваги в розв'язанні цього питання.

Також у статті використано матеріали інтерв'ю з прапраонурою німецького колоніста Лесінга – Оленою Миколаївною Личкань (...– 2020 рр.), що дає змогу на прикладі усної історії конкретної родини проаналізувати взаємовпливи двох народів на українських землях.

Ключові слова: німецька колонізація, етнічна меншина, титульний етнос, міжетнічні взаємини, інтерв'ю, усна історія.

Постановка проблеми. Про широку репрезентативність на етнічній мапі Півдня України у XIX столітті караїмів, євреїв, поляків, молдован, німців нині свідчать лише невеликі діаспори, меморіальні місця та усна історична пам'ять.

На нашу думку, в умовах незворотних процесів інтеграції України в систему Європейської співдружності та гуманізації української історичної

та етнологічної наук етнологи та історики мають переглянути підходи до висвітлення проблематики етнічних груп, оскільки сьогодні етнічний склад населення нашої держави неупинно змінюється через історичну репатріацію та трудову міграцію населення України.

Німецька колонізація Півдня України була характерною прикметою останньої чверті

XVIII століття й не могла не вплинути на етнокультурну ситуацію в краї. Ставлення титульного етносу до груп іммігрантів було загалом толерантним. Присутність їх (німців) у соціумі розширювала культурний простір українського населення, навчала його відкритості й культурного плюралізму, а також взаємно збагачувала культури взаємодіючих етносів.

Однак історичні обставини не завжди були сприятливими для німецької етнічної групи. Особливо драматичними були періоди Першої світової, громадянської та Другої світової воєн, внаслідок яких у XX сторіччі німці фактично зникли з етнічної карти регіону (тоді як у XIX сторіччі існувала стала тенденція до неухильного зростання німецької етнічної присутності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним джерелом, яке дає змогу отримати уявлення про причини, характер та наслідки німецької колонізації Півдня України, є матеріали, зібрані підполковником Генерального штабу Олександром Оттовичем Шмідтом (1833–1916 рр.), військовим діячем та краєзнавцем [1]. В працях краєзнавця ґрунтовно висвітлені окремі аспекти німецької колонізації, такі як історія виникнення перших німецьких поселень; чисельність їхнього населення; правовий статус німецьких поселенців; адміністративний устрій німецьких колоній; соціальний статус та культурно-освітній стан колоністів.

Частково матеріали О.О. Шмідта були використані українськими, російськими та радянськими дослідниками проблем заселення Півдня України.

Так, Л.В. Падалка, відомий загалом як етнограф, історик, активний член Полтавської громади й один з ініціаторів заснування у Полтаві краєзнавчого музею, розпочав свою кар'єру на посаді земського статиста Херсонської губернії [2]. Даючи характеристику господарства німецьких поселень у Херсонській губернії, Лев Васильович спирається передусім на описані О.О. Шмідтом економічні передумови німецької колонізації.

Володимир Максимович Кабузан (1932–2008 рр.), радянський, російський історик, доктор історичних наук, фахівець у галузі історичної демографії, вважав, що О.О. Шмідтом укладено звід різноманітних матеріалів з географії, історії та економіки краю, значення яких сучасними вченими необхідною мірою ще не усвідомлене; підкреслював, що праця містить цінні відомості про чисельність, етнічний склад, рух населення губернії [3].

Олена Іосафівна Дружиніна, радянська та російська історикиня, називала дослідження О.О. Шмідта «енциклопедією Херсонщини» [4].

Загалом оцінюючи, німецьку колонізацію як явище, дослідники не мають єдиної думки про сутність заселення німцями Півдня України. Так, якщо О.О. Шмідт називав німецьких поселенців «нашими американцями», які «перетворюють пустельний степ на прекрасні села з садами і нивами» [1, с. 783], то українська історикиня, авторка понад 200 наукових праць з історії Півдня України Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко розглядала колонізацію Півдня України іноземцями як другорядне явище та «нежиттєвий» захід [5].

Херсонська губернія останньої чверті XVIII століття являла собою одну з найбільш етнічно строкатих територій України. Так, О.І. Дружиніна наводить вислів херсонського губернатора Ільїнського про те, що «жодна губернія не являє такої різноплеменності, як Херсонська».

Одним із прикладів може бути етнічний склад населення Єлисаветградського повіту, де іноземні поселенці становили 3,8% від його чисельності [4, с. 32].

Постановка завдання. Етнічна історія України та окремих її регіонів потребує переосмислення та переоцінки. Намагання сучасного українського суспільства будувати полікультурний соціум зумовлює необхідність вивчення історії етнічних меншин України, зокрема представників німецького етносу на теренах нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники німецької етнічної групи з'явилися на території Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (нинішньої Кіровоградської області) в останній чверті XVIII сторіччя.

Початок німецької колонізації нашого краю припадає на 1787 р., коли російським урядом з околиць Данціга (Східна Пруссія) було вивезено 910 осіб (510 чоловіків і 400 жінок). Вивіз їх у тодішню Новоросію колезький радник (асесор) Траппе. 1792 року 21 сім'я з числа цих осіб поселилася в околицях Єлисаветграда, заснувавши колонію Альт Данціг (Старий Данціг) [1, с. 351].

Із самого початку поселенці були поставлені російським імперським урядом у привілейовані умови: «Унаслідок пільгових умов, які були надані царським урядом, кількість їх поселень швидко зростала, особливо в південних областях України» [6, с. 40–41].

Зокрема, протягом 1787–1797 рр. поселенці були звільнені від оподаткування, й лише з

1797 року їх обклали податком як державних селян. До 1810 року поселенцям виплачували матеріальну допомогу.

Правовий статус поселенців регулювався імператорськими маніфестами 1762 і 1787 років. «План заселення Новоросійської губернії», затверджений Сенатом 1764 року, був правовим документом, що зберігав чинність навіть після скасування Новоросійської губернії та утворення намісництва [7, с. 116]. Ним проголошувалася свобода віросповідання, надавався дозвіл будувати церкви (заборонялося тільки навертати в протестантизм православних християн); проголошувалося право на самоврядування (за умови прийняття присяги на підданство Росії та підпорядкування російському цивільному праву); матеріальне заохочення поселенців реалізовувалося у вигляді надання Канцелярією опікунства іноземцями кредитів і пільг, наділення землею. Так, лише в Єлисаветградському повіті німецьким колоністам було виділено 1 630 десятин землі [2, с. 12].

Лояльність царської влади до вихідців з німецьких земель М.В. Лазарович слушно пояснює наміром якщо не витіснити, то обмежити економічні й політичні впливи польського національного елемента в Правобережній Україні [10, с. 131].

Результатом надання німецьким поселенцям широких прав самоврядування стало утворення автономних колоній, які дослідники назвали «державою в державі». Обмеження адміністративного втручання в життя німецьких колоністів мало наслідком, з одного боку, реалізацію звичних для німців життєвих практик, влаштування побуту за традиційними моделями, а з іншого боку, певну культурну ізоляцію [10, с. 131].

Самоврядування колоній було організоване таким чином: колонії були поділені на округи, у кожному окрузі створено «приказ» на чолі з приказним виборним (головою). Останньому підпорядковувалися два бейзицери (засідателі) та писар. Вибори зазначених посадових осіб проводилися один раз на два роки, їхні результати затверджувалися Канцелярією опікунства іноземцями. У невеликих колоніях замість голів обирали по одному форштееру або шульцу та по два бейзицери. На кожні десять подвір'їв обиралися десятицькі.

Німецькі поселенці здебільшого були селянами або представниками найбідніших верств міського населення. Серед них значний прошарок становили протестанти, які на батьківщині зазнавали переслідувань через релігійні переконання. Л.В. Падалка зауважував, що досвід невдалої колонізації Поволжя та півночі Херсонської

губернії змусив російський уряд ввести корегування в практику залучення поселенців, віддаючи перевагу людям відносно заможним і схильним до землеробства. Так, до поселення на державних землях допускалися землероби, виноградарі, скотарі (вівчарі), сільські майстри та ремісники, які мали не менше 300 гульденів, причому перевага віддавалася сімейним [2, с. 7].

Джерела [8] містять деяку інформацію про етнографічні особливості німецьких поселенців.

У господарствах німецьких колоністів переважали перелогова й багатопільна системи землеробства. Широко застосовувалася сільськогосподарська техніка, а саме місцевий так званий колоністський плуг (на кшталт українського) та молотарки з Німеччини. Як тяглова сила використовувалися лише коні. Сумлінна обробка землі із застосуванням сучасних землеробських знарядь і добрив сприяла високій врожайності. Для захисту посівів колоністи чи не першими почали вирощувати лісозахисні смуги. Для переробки врожаю будувалися круподерні, млини, олійниці.

Найбільш раціонально господарство було організоване в колоніях, створених меннонітами – представниками релігійної спільноти, заснованої у XVI столітті в Нідерландах Менно Сімонсом [9]. У побуті меноніти були консервативними й працьовитими, визнавали хрещення лише дорослих, були прихильниками непротивлення злу, пацифізму, заперечували присягу й військову службу.

Німецькі поселення були типовими, мали відбиток традиційного німецького будівництва.

Статистичні джерела XIX сторіччя (дані шостої ревізії 1811 р., ревізького церковного обліку, подвірного перепису Єлисаветградського повіту 1883–1885 рр., «Матеріалів для оцінки земель Херсонської губернії» 1886 р. тощо) дають можливість дійти висновку про обсяги землеволодіння німців та виникнення нових німецьких поселень на Єлисаветградщині у XIX ст.

Так, результати подвірного перепису Єлисаветградського повіту 1883–1885 рр. свідчать про незмінну присутність німців на малі краю.

Найбільшими населеними пунктами, де компактно проживали німці, були такі:

- колонії Альт Данциг (468 осіб), Швірнева (262 осіб), Тулібівка (55 осіб);
- хутори Шпаєра (83 осіб), Лисичий (51 осіб), Рорбахський (33 осіб);
- села Олександрівка (89 осіб), Шпрінгфельд (55 осіб).

Життя й уклад німецьких поселень на території краю залишалися незмінними до Першої світо-

вої війни. За Всеросійським переписом 1897 р., у підросійській Україні проживало понад 540 тисяч німців, що становило 2,1% [10, с. 87].

Напередодні Першої світової війни в Російській імперії проживало 797 тисяч німців. Однак за перших 1,5 року війни німецьке населення значно зменшилося, налічуючи станом на січень 1916 р. 565 тисяч осіб [10, с. 88].

Українська революція 1917–1921 рр. відкрила нову епоху в українсько-німецьких взаєминах, зокрема у становищі німців в Україні. Українці з національної меншини, якою вони вважалися в Російській імперії, перетворилися на титульну, державоутворюючу націю. Політика українських урядів періоду визвольних змагань 1917–1921 рр. щодо національних меншин України, зокрема німецької, стала об'єктом дослідження докторської дисертації професора М.В. Лазаровича [10].

Центральна Рада та її голова М.С. Грушевський уперше в Україні виробили програму забезпечення рівності всіх націй і народностей в УНР, задоволення культурно-національних, релігійних та інших проблем національних меншин. М.С. Грушевський у програмній статті «Народностям України» задекларував вільний розвиток національних меншин. Закон УНР «Про громадянство» (березень 1918 р.) надавав можливість усім мешканцям України стати її громадянами незалежно від їхньої національної належності. Логічним продовженням демократичної політики Центральної ради у національному питанні був Закон «Про національно-персональну автономію» (грудень 1918 р.), який, на думку М.С. Грушевського, гідний був порівняння з «Декларацією прав людини і громадянина» 1791 р. Закон надавав національним меншинам право створювати національні автономії або національні союзи, які представляли б меншину в державних і громадських установах. Однак демократичний поступ національної політики Центральної ради було перервано наступом більшовиків у лютому 1918 р.

За гетьманату П.П. Скоропадського політика влади щодо німців України була сприятливою. Зокрема, було скасовано дію законів, прийнятих російським урядом після початку Першої світової війни для обмеження прав підданих Німеччини, при уряді була створена комісія у справах німецьких колоністів, діяло українсько-німецьке товариство культурно-економічного зближення.

За Директорії було поновлено дію Закону «Про національно-персональну автономію». Уряд виділяв кошти на потреби національних меншин і

їх громадських об'єднань. Зокрема, виділялися кошти німецьким колоніям.

Доля німецької етнічної меншини в умовах реалізації більшовицької національної політики стала об'єктом вивчення в колективній монографії «Національна німецька меншина в Україні у 1920–1930-х роках» за редакцією М.І. Панчука, О.П. Ковальчука, Б.В. Чирка [11]. За переписом 1926 р. в Україні проживало 393, 9 тис. німців (1,3%). Курс більшовиків на «коренізацію» мав єдину мету, а саме схилити національні меншини на бік радянської влади. Форсованими темпами створювалися національно-територіальні адміністративні одиниці, проте сутністю «коренізації» була саме більшовизація [12].

Життя німецької етнічної меншини у Зінов'євському окрузі (тодішня назва Кіровоградського району) періоду «коренізації» певною мірою ілюструють архівні джерела [13]. Так, 1926 р. на території округу проживала 1 701 особа німецької національності, у тому числі у Новомиргородському районі проживали 22 особи; у Маловисківському – 17; у Великоисківському – 15; у Новоукраїнському – 12; у м. Новоукраїнка – 18; у Зінов'євському районі – 492; у Знамянському – 49; 7 – у с. Дмитрівка; в Устинівському – 327; у Новопразькому – 12; у Бобринецькому – 539; у Братському – 156; у Єлисаветградківському – 5; у Злинському – 7; у Ровенському – 13; у Новгородківському – 10. Німці компактно проживали в 5 населених пунктах округу, в інших – дисперсно [13, с. 115–117].

Особливості тогочасної соціально-економічної і політичної ситуації в колоніях характеризують доповідь завідувача Єврейського бюро Зінов'євського окрпарткомітету про стан роботи серед нацменшин округу у вересні 1928 р. та висновки за наслідками перевірки Сагайдацької сільради Устинівського району Зінов'євського округу 1928 р. Так, завідувач Єврейського бюро Зінов'євського окружного партійного комітету Розенблум зазначав, що у національному складі округи є 2 476 осіб німецької національності, які компактно проживають у 5 населених пунктах. Основна їхня частина займається тільки сільським господарством, причому, як зауважує доповідач, «стан німецьких господарств відзначається тим, що вони більш зразково та культурно поставили інтенсивні форми землекористування» [13, с. 115–117].

Колонії Найфельд і Шпрінгфельд, розташовані на території Сагайдацької сільради, нараховували по 32 двори. Разом з євреями та українцями тут

компактно проживали 188 осіб німецької національності. Від колоній Найфельд і Шпрінгфельд до складу сільради було обрано трьох осіб.

Привертає до себе увагу пункт 4 висновків. «По коллективизации, несмотря на то, что сельсовет ставил вопросы о создании коллективных объединений, практических результатов не имеется. Было несколько случаев нарушения севооборота, с чем сельсовет ведет усиленную борьбу. В отношении переселенческого пункта Найфельд: из 34 хозяйств в наличии – 31, 3 неявившихся, в отношении которых сельсовет принимал соответствующие меры, в результате чего выяснилась **необходимость лишения их земли**» (виділення наше – С. П.) [13, с. 128].

Щодо медичного обслуговування населення у висновках зазначено таке. «До 1928 г. функционировал на средства самообложения медпункт, но в связи с недородом отсутствуют средства. Райисполком таковых не дает, поэтому медпункт закрыт. Медицинская помощь населению не оказывается».

Щодо шкільницької справи зазначено таке. «Имеются две школы – еврейская, охватывающая 58 детей, и немецкая – 32 ребенка. Имеются по 3 функционирующие группы, школы по типу четырехлетки.

В Шпрингфельдской школе учитель – сын крупного помещика, несоветский элемент, не дает детям правильного воспитания, а, наоборот, воспитывает в них религиозность» [13, с. 133]. Німецькі школи недостатньо забезпечуються навчальним приладдям та підручниками. Цікавим є зауваження щодо наявності «міцного релігійного руху», особливо баптизму, який наявний серед німецького населення.

Щодо стану писемності зазначено таке. «Немецкое население хорошо владеет своим языком и употребляет его в обиходе. Еврейское население также. По социальному составу: членов КНС – 115, зажиточных – 10 человек, батраков – 20 человек, остальные – середняки. % кооперированности: на 01.10.1927 г. – 60%, на 01.10.1928 г. – 85%. <...> Собственных средств – 2 350 руб.» (наведені цифри стосуються німецького та єврейського населення разом – С. П.).

У населеному пункті працювала сироварня, заснована на кооперативних засадах. Сир реалізовувався окружному сільськогосподарському союзу.

Про політичний стан у висновках зазначено таке. «Последние кампании (хлебозаготовка, самообложение, посевная) расслоили село на

две стороны. Беднота и основная масса середняков поддерживала все мероприятия соворганов, кулаки и часть зажиточных середняков выступали активно против намеченных мероприятий.

Консерватизм и пассивное отношение ко всем проводимым кампаниям замечается среди немецкого населения к. Шпрингфельд. Большое влияние на население имеют разные религиозные течения и группы. Баптисты имеют много сторонников среди немецкого населения. Три раза в месяц приезжает баптист-проповедник. Имеется особая квартира, где проводятся проповеди, и население также снабжается баптистской литературой на немецком языке. Среди молодежи не ведется никакой политвоспитательной работы, и она, в большинстве своем, находится под влиянием родителей. Были случаи, когда местный учитель вел детей по праздникам на проповеди пастыря» [13, с. 131].

У протоколі засідання німецької секції конференції вчителів нацменшин Зінов'євського округу за 8 квітня 1929 р. зафіксовано доповідь завідуючого Шпрінгфельдською трудовою школою Герсберсгагена, який зосередив увагу на таких «негативних моментах роботи в школі»: спільне навчання дітей двох національних груп (німців і українців); недостатнє забезпечення школи підручниками й навчальними посібниками; розподіл учнів на дві соціальні групи – дітей заможних (60%) і бідняків та середняків (40%); релігійні впливи на дітей з боку батьків, «которые почти все принадлежат к секте баптистов, с которыми борьба трудна» [13, с. 246].

Загалом у школах Зінов'євського округу у 1928–1929 рр. навчалося 211 німецьких дітей (ще 21 дитина навчалася в самому Зінов'євську), з них 119 навчалися в «школах нацмен» (Із «Звіту Зінов'євської округової інспектури народної освіти по нацмен роботі за 1928–1929 н. р.» [11, с. 255].

На кінець 1931 р. в Україні вже було створено 534 німецьких колгоспи (1,6%). Репресії, суцільна колективізація спричинили масову німецьку еміграцію восени 1929 р. [14, с. 45].

Насильницька колективізація, розкуркулювання заможних селян та репресії щодо них (з урахуванням депортації), жорстокі методи хлібозаготівлі, Голодомор 1932–1933 років – ці явища не мали національного забарвлення й охопили всі етнічні групи населення республіки, а згортання політики «коренізації» і проголошення боротьби з «повзучими національними ухилами» означали нові випробування як для титульного етносу, так і для етнічних груп України.

У липні 1937 р. був виданий оперативний Наказ НКВС СРСР «Про операції із репресування німецьких підданих, запідозрених у шпигунстві проти СРСР» № 00439. Дуже скоро дія цього Наказу поширилась і на радянських німців, звинувачених у зв'язках із Німеччиною. Під час «німецької операції» упродовж 1937–1938 рр. були засуджені 55 005 осіб, із них 41 898 – до розстрілу, чимало інших загинуло в ГУЛАГу [15]. Репресивний апарат режиму був спрямований на німців загалом, їхні національні адміністративно-територіальні утворення, інститути реалізації їх соціально-економічних і культурно-освітніх запитів.

Стереотип сприйняття німців як «ворожої нації» під час Другої світової війни та в повоєнні роки мав сумні наслідки. Самі назви колишніх німецьких поселень були змінені. Так, Старий Данциг було перейменовано на Прибережне, Карлівку – на Крупське, Шпрінгфельд – на Жданове, Германівку – на Гарманівку.

Нещодавно нам пощастило взяти інтерв'ю у прапраонуки одного з німецьких колоністів нашого краю Меша Лесінга (Ліссіна) – Олени Миколаївни Личкань. На нашу думку, її родинна історія дуже добре висвітлює життя німецької спільноти на Кіровоградщині, тому вважаємо за доцільне оприлюднити з дозволу Олени Миколаївни отримані в ході інтерв'ювання матеріали.

Олена Миколаївна розповіла, що засновник німецького роду Лесінгів (чи Ліссіних) проживав в Альт-Данцігу, ймовірно, із середини XVIII століття. В родині чисельних нащадків німецького колоніста (доньки від першого шлюбу Катаріни, від другого шлюбу з Марією Шварцгольц синів Йоганна і Меша, доньки Ганни, онуків Якуба, Матільди, Мили, Кристини) культивувалася пам'ять про прапрадіда німця Меша, як його називали, Ліссіна, вони всі були дуже дружними, підтримували один одного, листувалися.

Донька від його першого шлюбу Катаріна доводилася прабабусею Олені Миколаївні, мамою дідуся Якуба. Вона переїхала із Карлівки, або Альт Данціга, в с. Леонтовичі Новоукраїнського району. Старша донька Якуба Віра (1913 р. н.) виховувалася в німецькомовній родині, володіла німецькою і українською мовами. Вона була мамою Олени Миколаївни.

Якуб до повноліття проживав у сім'ї дідуся Меша разом із мамою Катаріною. Виховували його разом із сестрою Кристиною в строгих традиціях німецької родини. Діти вчили німецьку мову, навчалися грамоті вдома.

Дідусь Олени Миколаївни Якуб Лесін (1892–1965 рр.) рано одружився на українській дівчині із Звірова, Насті, коли їй було 17 років. В родині і громаді дуже поважали маму Якуба, Катаріну, яка лікувала травами, була доброю до невістки Насті, вчила її господарювати. В сім'ї росло 6 дітей, розмовляли українською, до батьків зверталися на Ви, батька називали татом. Якуб був незалежною людиною з почуттям власної гідності. В селі його називали штундою, баптистом, тому що був активним членом релігійної громади, щотижня по суботах ходив у Помічну на Божу службу у молитовний дім.

За словами нашої співрозмовниці, головними рисами дідуся були працелюбність, чесність, порядність, а головною книгою – Псалтир. Господарював на власній землі, відмовився іти в колгосп, був одноосібником. Незважаючи на те, що справно платив податки колгоспу, комнезами тягали Якуба в холодну, влаштували допит щодо того, де заховав зерно. Допомогло те, що в комісії був далекий родич. Виручила сестра Кристина.

1932 р. в селі, як і в усій Україні, почався голод. Чоловік сестри Кристини Максим Нетовканий був ковалем, вони були більш заможними, переховували у лісі зерно, ділилися із сім'єю Якуба чим могли. Завдяки сестрі Кристині вижили всі 6 дітей. Діти, батьки – всі були пухлими від голоду. Комнезами приходили до оселі Якуба, шукали продукти. Знайшли і забрали заховану у комині квасолю. Бабуся Катаріна крадькома віддавала свою пайку дітям. Вона померла від голоду 1932 р., коли їй виповнилося 67 років.

На початку Другої світової війни обидва сини Якуба пішли на фронт. Під час нацистської окупації староста Козловський повідомив нацистам, що Якуб «фольксдойче». Німці йому пропонували будинок в Новоукраїнці, але дід Якуб на співпрацю з німцями не пішов і будинком не скористався, бо його сини воювали на фронті, проти них він не пішов. Німці були на постої в їхній хаті, лялися з дідусем Якубом за яблука й груші для коней. Мав курінь у степу, охороняв баштан, молився посеред степу.

Дідусь Якуб натерпівся від усіх властей. Після звільнення Новоукраїнки від нацистів його почали викликати на допити в НКВС. Сини ще були на фронті, вдома доньки – Люба і Надя. Ці допити припинилися, коли з фронту приїхали дядько Олени Миколаївни з товаришем, який і сам служив в НКВС, вони буквально врятували чоловіка від неминучих репресій з боку радянської влади.

По-різному склалася доля дітей і онуків Якуба, який з докором примовляв, що усіх своїх дітей виховав сам, а Любу виховав колгосп. Вона тяжко працювала в колгоспі на трудовні, а кінця ланки, яку вона сапала в Гусарському Урочищі, навіть не було видно. Софія Максимівна, племінниця, відбула 10 років заслання в Ухті за те, що була перекладачкою у німців. Матільда виїхала на Волгу, доньки Емма і Ерна – в Москву, дехто мігрував в Німеччину. Частина нащадків проживає в Малій Висці. Налагодили контакти з рідними в Німеччині.

Висновки. Це інтерв'ю частково проливає світло на обставини життя, а часом виживання німців в колишніх заснованих ними колоніях, які

перетворилися на радянські села у ХХ столітті. Як видно зі спогадів, взаємини з місцевим українським населенням були цілком дружніми, а от взаємини з владою не склалися. Органи радянської влади вороже ставилися до заможних одноосібних господарів, як і до членів релігійних громад, якими часто були німці. В повоєнний час багато хто зазнав репресій за нібито колабораціонізм, який насправді був звичайною практикою виживання в умовах окупації.

На жаль, у колишніх німецьких колоніях на Кіровоградщині сьогодні майже не лишилося представників німецької громади, тому варто активізувати зусилля для зібрання усних свідчень про долі німецької громади нашого краю.

Список літератури:

1. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния : в 2 ч. Санкт-Петербург, 1863. 601 с.
2. Падалка Л.В. Землевладение немцев – бывших колонистов в Херсонской губернии. *Сборник Херсонского земства*. 1891. № 3.
3. Кабузан В. Заселение Новороссии в XVIII – 1-й половине XIX века. Москва : Наука, 1976.
4. Дружинина Е.И. Южная Украина в период кризиса капитализма 1825–1860 гг. Москва : Наука, 1981. 215 с.
5. Полонская-Василенко Н.В. Заселение Южной Украины в середине XVIII в. *Историк-марксист*. 1941. № 5. С. 30–46.
6. Наулко В.В. Культура і побут населення України. Київ : Либідь, 1993.
7. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Т. 3–14. Санкт-Петербург, 1833–1869.
8. Скальковский А.В. Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. 1. Одеса, 1853. С. 22–29, 39–41.
9. Менно Симонс. URL: uk.m.wikipedia.org/wiki.
10. Лазаревич М.В. Політика українських урядів періоду визвольних змагань 1917–1921 років щодо національних меншин : дис. ... докт. політ. наук : спец. 23.00.02. Чернівці, 2014.
11. Національна німецька меншина в Україні у 1920–1930-х роках / ред. М.І. Панчук, О.П. Ковальчук, Б.В. Чирко. Київ ; Миколаїв : вид-во МДГУ, 2006.
12. Рафальський О.С. Національні меншини України у ХХ столітті: Історіографічний нарис. Київ : Поліс, 2000. 447 с.
13. Національні процеси на Кіровоградщині у 20-х рр. ХХ ст. : збірник документів і матеріалів. Кіровоград, 2004.
14. Гербарт И. Перестроить работу Советов. *Революция и национальности*. 1930. № 1–2.
15. Українська правда, 30 липня 2007 р. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2007/7/30/62004.htm>.
16. Інтерв'ю з О.М. Личкань 2008 р. (...–2020 рр.), мешканкою м. Кропивницького, онукою Якуба Лесінга (Лісіна?).

Proskyrova S.V., Horodnychenko I.S. GERMAN COLONY OF SOUTH UKRAINE: A VIEW ACROSS GENERATIONS

The relevance of this article is determined by the multinational nature of our state, and the need to form a Ukrainian society on the basis of tolerance. Building Ukraine as a democratic, legal and multicultural state requires the consolidation of Ukrainian society on the principles of peaceful and tolerant coexistence of different social groups. The reform of the higher level of the state education system involves the search for innovative approaches to the organization of the educational process, the development of new standards of thinking of future professionals in the field of history and ethnology. This publication highlights the history of issues of interethnic relations, interethnic conflict and mutual assistance between members of the titular ethnic group on the German colonists. However, tolerance is a defining condition for harmonious relationships and effective action in a multicultural world. That is why the problem of forming interethnic tolerance becomes extremely relevant.

Therefore, the presented article is devoted to the historiography of the problems of the German ethnic group in the present-day Kirovohrad region in the XVIII – XXI centuries. From the German colonization of the former Yelisavetgrad district of the Kherson province in the conditions of the Russian imperial national policy, the position of the German minority in the conditions of the Soviet totalitarian national policy, to the problems of interethnic interaction in the conditions of the Ukrainian statehood.

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the importance of the formation of interethnic tolerance as one of the defining components of the national self-identity of Ukrainians is proved.

The article presents the milestones of interaction between Germans and Ukrainians during the XVIII – XXI centuries. on the territory of the Ukrainian state and identified potential opportunities for the formation of the historical memory of the two peoples, as well as discussion topics of common history that require special attention in resolving this issue.

The article also uses materials from an interview with the great-great-granddaughter of the German colonist Lessing – Olena Lychkan (...–2020), which allows us to analyze the interaction of two peoples in the Ukrainian lands on the example of the oral history of a particular family.

Key words: *German colonization, ethnic minority, titular ethnic group, interethnic relations, interviews, oral history.*